

BARBARA SIONEK, DANUTA KOŁOŻYŃ-KRAJEWSKA,
HALINA GAWARSKA, JACEK POSTUPOLSKI

PRZYDATNOŚĆ TECHNOLOGICZNA SZCZEPU *LACTOBACILLUS* *RHAMNOSUS* K4 DO PRODUKCJI PROBIOTYCZNEGO SOKU WARZYWNEGO

Streszczenie

Celem pracy była ocena możliwości zastosowania szczepu *Lactobacillus rhamnosus* K4 do wytworzenia produktu probiotycznego na bazie soku z kapusty białej oraz określenie bezpieczeństwa zdrowotnego proponowanego produktu w zakresie zawartości amin biogennych: putrescyny, kadaweryny, tyraminy i histydyny. Materiałem doświadczalnym był fermentowany sok z kapusty białej (*Brassica oleracea* var. *capitata*, odmiany kamienna głowa) z 2-procentowym dodatkiem sacharozy, do którego dodano 30 % soku marchwiowego oraz potencjalnie probiotyczny szczep bakterii kwasu mlekowego – *Lb. rhamnosus* K4. Ustalono warunki fermentacji: czas 6 h i temp. 37 °C, zapewniające uzyskanie produktu o najwyższej ogólnej jakości sensorycznej. Po fermentacji liczba komórek *Lb. rhamnosus* K4 wzrosła z 8,20 do 9,09 log jtk/cm³, a wartość pH obniżyła się z 6,02 do 4,84. Do 12. dnia przechowywania soku w temp. 4 i 8 °C liczba komórek utrzymywała się na stałym poziomie, a sensoryczna jakość ogólna wynosiła powyżej 5 j.u. W soku przechowywanym w temp. 23 °C nastąpiło obniżenie jakości ogólnej do 4,7 j.u. 4. dnia oraz do 2,3 j.u. – 12. dnia. Zawartość kadaweryny w świeżym soku wynosiła 0,27 mg/kg, a podczas przechowywania wzrosła do 11,01 mg/kg. Stwierdzono, że istnieje możliwość zastosowania szczepu *Lb. rhamnosus* K4 do produkcji akceptowanego sensorycznie fermentowanego soku z kapusty z dodatkiem surowego soku marchwiowego, o liczbie komórek warunkującej właściwości probiotyczne i bezpieczeństwo zdrowotne produktu.

Słowa kluczowe: sok z kapusty białej, fermentacja, bakterie kwasu mlekowego, aminy biogenne

---

Dr inż. B. Sionek, prof. dr hab. D. Kołożyn-Krajewska, Katedra Technologii Gastronomicznej, i Higieny Żywności, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 159 C, 02-776 Warszawa, mgr H. Gawarska, dr n. med. Jacek Postupolski, Zakład Bezpieczeństwa Żywności, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny, ul. Chocimska 24, 00-791 Warszawa. Kontakt: barbara_sionek@sggw.pl

Wprowadzenie

Kapusta biała (*Brassica oleracea* var. *capitata*) jest tradycyjnym produktem w diecie europejskiej. Charakteryzuje się dużą zawartością błonnika i białka, zawiera wapń i żelazo oraz jest bogatym źródłem witaminy A, C i witamin z grupy B [5, 12]. Kusznierewicz i wsp. [10] wykazali, że zawiera związki antyoksydacyjne, zapobiegające chorobom nowotworowym. W Polsce powszechnie spożywana jest kapusta kiszona, która powstaje w wyniku fermentacji przy udziale naturalnej mikroflory liści kapusty. Fermentacji sprzyja szatkowanie liści oraz zasolenie. Dodatek do kapusty 2 ÷ 3 % soli ogranicza rozwój bakterii Gram-ujemnych, co sprzyja dominacji bakterii kwasu mlekowego [1].

Obecnie popularność zyskały fermentowane napoje mleczne z dodatkiem bakterii probiotycznych. Niektórzy konsumenci rezygnują jednak z ich spożywania z powodu alergii, nietolerancji laktozy czy zawartości cholesterolu. Uzupełnieniem oferty mogą stać się fermentowane soki roślinne wytwarzane na bazie warzyw, owoców, zbóż i roślin strączkowych [2, 11]. Rozszerzeniem asortymentu tych produktów może być fermentowany sok z kapusty. Bakterie kultur starterowych, w tym probiotycznych, użyte do produkcji takiego soku, powinny charakteryzować się dobrym wzrostem w środowisku kwaśnym i przeżywalnością do końca terminu jego przydatności do spożycia. Szczep powinien nadać produktowi dodatkowe cechy żywności funkcjonalnej. Bakterie kwasu mlekowego izolowane z żywności są dobrym materiałem na bakterie probiotyczne z uwagi na bezpieczeństwo mikrobiologiczne i łatwą adaptację do warunków fermentowanego soku. Zastosowanie kultury starterowej wyselekcjonowanego szczepu bakterii zapewnia odpowiedni przebieg fermentacji.

Aminy biogenne mogą występować w produktach spożywczych pochodzenia roślinnego, szczególnie tych poddanych fermentacji. Tworzą się w wyniku zanieczyszczenia żywności mikroorganizmami zdolnymi do wytwarzania karboksylaz odpowiedzialnych za dekarboksylację aminokwasów. Aminy biogenne spożyte z żywnością swobodnie przedostają się z przewodu pokarmowego do krwi i mogą być przyczyną zatruc pokarmowych, alergii, obniżenia ciśnienia krwi, zaburzeń oddychania, a nawet wstrząsu anafilaktycznego [17].

Celem pracy była ocena możliwości zastosowania szczepu *Lactobacillus rhamnosus* K4 do wytworzenia produktu probiotycznego na bazie soku z kapusty białej oraz określenie bezpieczeństwa zdrowotnego produktu w zakresie zawartości amin biogennych: putrescyny, kadaweryny, tyraminy i histydyny.

Material i metody badań

W doświadczeniu użyto szczepu *Lactobacillus rhamnosus* K4 z kolekcji Zakładu Higieny Żywności i Zarządzania Jakością SGGW w Warszawie, wyizolowanego

z kiszzonej kapusty metodą spontanicznej fermentacji. Szczep charakteryzował się wybranymi właściwościami probiotycznymi, m.in. przeżywalnością w środowisku o pH = 2,5 i w 4-procentowym roztworze soli żółci [22]. Szczep przechowywano w temp. -80 °C z 20-procentowym dodatkiem glicerolu. Ożywienie polegało na zaszczepieniu badanym szczepem 5 cm³ bulionu MRS i inkubacji w temp. 37 °C przez 24 h. Następnie pobierano 1 cm³ hodowli i po przeniesieniu do 9 cm³ bulionu MRS całość poddawano ponownej inkubacji w ww. warunkach. Otrzymaną hodowlę wirowano (5 min, 10 tys. obr./min), zlewano bulion MRS i zastępowano go jałowym sokiem z kapusty. Tak przygotowaną kulturę bakterii używano do fermentacji soku. Liczba komórek w hodowli wyjściowej używanej do zaszczepienia soku wynosiła ok. 9 log jtk/cm³.

Surowcem do badań była kapusta biała (*Brassica oleracea* var. *capitata*, odmiana kamienna głowa) pochodząca z upraw z okolic Warszawy. Wybrano surowiec świeży, bez uszkodzeń mechanicznych i przechowywano w temp. 4 °C do momentu użycia. Po usunięciu zewnętrznych liści i głąba, z kapusty uzyskiwano sok przy użyciu sokowirówki Kenwood JE 500 (Kenwood, Wielka Brytania). W celu usunięcia natywnej mikroflory sok z 2-procentowym dodatkiem sacharozy poddawano pasteryzacji w temp. 90 °C przez 15 min. Po ochłodzeniu do temp. 40 °C sok zaszczepiano hodowlą bakterii *Lactobacillus rhamnosus* K4 w ilości 1 cm³ hodowli na 99 cm³ soku. Fermentację prowadzono w temp. 30 i 37 °C, w ciągu 6, 24 i 48 h, co pozwoliło na ustalenie najkorzystniejszych parametrów procesu. Na podstawie wyników wcześniejszych badań do fermentowanego soku dodawano 30 % soku z marchwi odmiany 'Laguna' (Neoprofit, Wawrzeńczyce, Polska), uzyskanego w warunkach laboratoryjnych. Następnie sok przechowywano w temp. 4, 8 i 23 °C przez 20 dni i okresowo pobierano próbki do badań. Dobór warunków fermentacji soku z kapusty z dodatkiem soku marchwiowego prowadzono z uwzględnieniem wyników analizy sensorycznej metodą szeregowania (1 – najlepszy, 6 – najgorszy) [7]. W celu określenia zmian jakości sensorycznej soku podczas przechowywania stosowano metodę Ilościowej Analizy Opisowej (QDA) [6, 16]. W ocenie sensorycznej każdorazowo brało udział 12 - 15 przeszkolonych osób.

Liczbę bakterii fermentacji mlekowej oznaczano metodą płytkową przez posiew wgłębny na podłożu wybiórczym MRS (Biokar Diagnostic, Francja). Inkubację prowadzono w temp. 37 °C przez 48 h. Wyniki podano w jednostkach tworzących kolonie na 1 cm³ soku (jtk/cm³).

Zawartość amin biogennych oznaczano metodą HPLC. Próbkę bezpośrednio przed ekstrakcją kwaśną homogenizowano do uzyskania jednorodnej masy. Do 5 g homogenatu dodawano 10 cm³ roztworu wodnego HClO₄ o stężeniu 0,2 mol/dm³, homogenizowano z odpowiednią ilością standardu wewnętrznego (1,7-diaminoheptanu) i przenoszono do kolb o pojemności 50 cm³. Do reakcji derywatywacji używano nasyconego roztworu Na₂CO₃ i chlorku dansylu (7,5 mg/dm³). Całość ogrzewano 15 min

w łaźni wodnej. Pochodne amin biogennych z roztworu wodnego ekstrahowano do warstwy organicznej toluenem. Zawartość amin biogennych oznaczano przy użyciu wysokosprawnej chromatografii cieczowej (Alliance Separation Module 2695, Waters Alliance, Milford, USA) w odwróconym układzie faz (RP-HPLC), w kolumnie typu Kromasil C18 (5 μm , 250 mm $\times$ 4,6 mm ID, z odpowiednią prekolumną) termostатовanej w temp. 25 $^{\circ}\text{C}$, przy $\lambda = 254$ nm. Temperatura podajnika próbek wynosiła 4 $^{\circ}\text{C}$, przepływ fazy ruchomej – 1 cm^3/min . Fazę ruchomą stanowiła mieszanina acetonitryl : woda, stosowano tryb elucji gradientowej według schematu [%]: 1 min – 35 : 65, 10 min – 20 : 80, 12 min – 10 : 90, 16 min – 0 : 100, 23 min – 0 : 100. Czas retencji (RT) oznaczania jednej próbki amin biogennych wynosił 23 min. Wyniki zawartości poszczególnych amin obliczano z równania: $y = cAB$ (Tyr, Pu, Hi, Ka)/ $cI \times b$ i podano w mg/kg.

Wartość pH mierzono aparatem Lab 860 (Schott Instruments, Niemcy) z uwzględnieniem temperatury soku. Wykonano dwie serie doświadczeń.

Wyniki opracowano w programie Statistica 10.0. Zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji (ANOVA). Różnice między wartościami średnimi weryfikowano testem Tukeya HSD na poziomie istotności $p = 0,05$.

Wyniki i dyskusja

Atrakcyjność produktu, jego jakość sensoryczna, a przede wszystkim smak i zapach odgrywają główną rolę w akceptacji produktu przez konsumenta. Jakość sensoryczna była kryterium wyboru warunków fermentacji soku z kapusty. Wyniki oceny sensorycznej metodą szeregowania umożliwiły wykazanie zależności pożądalności soków od warunków fermentacji (tab. 1). Soki fermentowane w dłuższym czasie składowania charakteryzowały się mniejszą pożądalnością. Największą pożądalnością (najniższą wartością średniej rangowej) wyróżniał się sok fermentowany w temp. 37 $^{\circ}\text{C}$ przez 6 h. Sok ten różnił się statystycznie istotnie ($p < 0,05$) pod względem tej cechy od próbek fermentowanych w dłuższym czasie. Zielińska [21] w badaniach dotyczących fermentowanego napoju sojowego także wykazała, że do wytworzenia produktu roślinnego o korzystnych cechach sensorycznych nie jest wymagany długi czas fermentacji.

Czas i temperatura fermentacji wpływały na przeżywalność komórek *Lb. rhamnosus* K4 i kwasowość (tab. 1). Nie stwierdzono różnic statystycznie istotnych ($p < 0,05$) pod względem liczby komórek w soku po 24 h fermentacji w temp. 30 i 37 $^{\circ}\text{C}$. Wydłużenie fermentacji do 48 h w 30 $^{\circ}\text{C}$ skutkowało statystycznie istotnym ($p < 0,05$) zmniejszeniem liczby komórek. Zmiany kwasowości po 48 h fermentacji były nieistotne statystycznie, a kwasowość w temp. 30 $^{\circ}\text{C}$ i 37 $^{\circ}\text{C}$ wynosiła odpowiednio: 3,75 i 3,80. Z uwagi na zadowalającą liczbę komórek bakterii i najwyższą ogólną jakość sensoryczną, do dalszych badań wybrano sok po 6 h fermentacji w temp. 37 $^{\circ}\text{C}$.

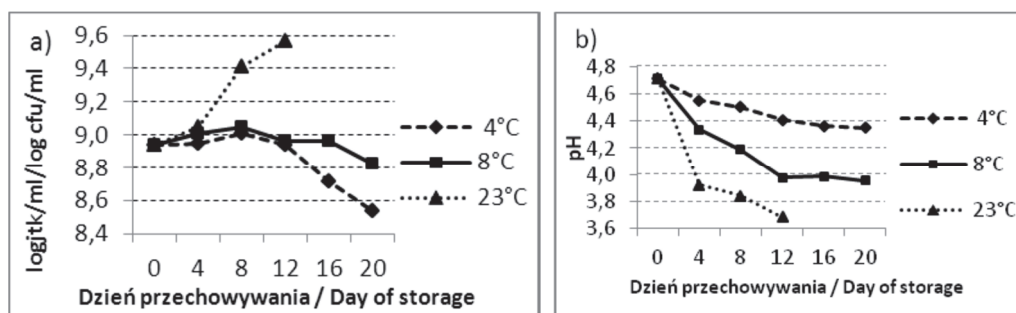
Tabela 1. Średnie wyniki oceny sensorycznej, liczby komórek *Lb. rhamosus* K4 i pH fermentowanego soku z kapusty białej z dodatkiem soku z marchwi i sacharozy, determinowane czasem i temperaturą fermentacji

Table 1. Mean values of sensory evaluation, count of *L.b rhamosus* K4 bacteria, and pH value of fermented cabbage juice with carrot juice and sucrose added

Czas i temperatura fermentacji Time and temperature of fermentation [h]/[°C]	Średnia rangowa oceny sensorycznej Sensory evaluation mean rank [1-6]	Liczba komórek <i>Lb. rhamosus</i> K4 Count of <i>Lb. rhamosus</i> K4 bacteria [log/jtk/cm ³]	pH
0	-	8,20 ^l ± 0,03	6,02 ^k ± 0,01
6 / 37	1,7 ^b ± 0,9	9,09 ^{eg} ± 0,18	4,84 ^l ± 0,01
6 / 30	2,6 ^{ab} ± 1,2	8,41 ^{dij} ± 0,29	4,95 ^l ± 0,07
24 / 37	3,4 ^a ± 0,6	8,71 ^{ighi} ± 0,08	3,80 ^m ± 0,14
24 / 30	2,4 ^{ab} ± 1,4	9,14 ^{eg} ± 0,17	3,95 ^m ± 0,07
48 / 37	5,5 ^c ± 0,5	8,38 ^{dij} ± 0,03 ^l	3,80 ^m ± 0,14
48 / 30	5,4 ^c ± 0,6	8,68 ^{deh} ± 0,06	3,75 ^m ± 0,07

Objaśnienia / Explanatory notes:

a - m – wartości średnie oznaczone różnymi indeksami różnią się statystycznie istotnie ($p < 0,05$) / Mean values denoted by different superscripts differ statistically significantly ($p < 0.05$); $n = 6 - 8$

Rys. 1. Zmiana: (a) liczby komórek *Lb. rhamosus* K4 i (b) pH fermentowanego soku z kapusty białej z dodatkiem soku z marchwi i sacharozy podczas przechowywania w temp. 4 °C, 8 °C i 23 °C

Fig. 1. Change in: *Lb. rhamosus* K4 lactic acid bacteria counts (a) and (b) pH of fermented cabbage juice with carrot juice and sucrose added during storage at temp. of 4 °C, 8 °C, and 23 °C

Sok przechowywany w temp. 23 °C cechował się stałym (istotnym od 4. dnia) wzrostem liczby bakterii świadczącym o niezakończeniu fazy logarytmicznego wzrostu (rys. 1a). W zakresie przeżywalności bakterii w temp. 4 i 8 °C nie stwierdzono istotnych różnic pod względem liczby komórek do 12. dnia doświadczenia. Ostatniego dnia przechowywania, w temp. 4 °C liczba komórek bakterii kwasu mlekowego zmniejszyła się istotnie, podczas gdy w temp. 8 °C była ona na tym samym poziomie.

Liczba komórek *Lb. rhamnosus* K4 do końca przechowywania soku w temp. 4, 8 i 23 °C była wysoka, powyżej $8,5 \log \text{ jtk/cm}^3$, co spełniało minimum terapeutyczne produktów probiotycznych [3].

Wzrost komórek i ich aktywność metaboliczna wpłynęły na zmiany pH soku w każdej temperaturze przechowywania (rys. 1b). W temp. 8 °C obserwowano stałe, stopniowe obniżanie pH, statystycznie istotne ($p < 0,05$) do 12. dnia. Obniżenie pH z 4,71 po fermentacji do 3,69; 3,95 i 4,35 ostatniego dnia, odpowiednio w temp. [°C]: 23, 8 i 4 nie zahamowało wzrostu bakterii. Obniżenie pH poniżej 4,0 może hamować wzrost komórek [18], jednak w niniejszych badaniach nie wykazano tej tendencji. Można stwierdzić, że szczep *Lb. rhamnosus* K4 jest oporny na niskie pH soku z kapusty.

Mousavi i wsp. [14] zaobserwowali zróżnicowaną przeżywalność szczepów *Lactobacillus* w fermentowanym soku z granata (w temp. 30 °C przez 72 h). Szczepy *Lb. plantarum* i *Lb. delbrueckii* w pierwszych dwóch tygodniach przechowywania (w temp. 4 °C) wykazały zdolność przeżycia. Natomiast w przypadku *Lb. paracasei* i *Lb. acidophilus* już po pierwszym tygodniu nie stwierdzono obecności żywych komórek, co było spowodowane niskim pH soku i temperaturą przechowywania. Yoon i wsp. [20] po przechowywaniu fermentowanego soku z kapusty w temp. 4 °C przez cztery tygodnie stwierdzili obecność żywych komórek *L. plantarum* i *L. delbrueckii* na poziomie odpowiednio: $4,1 \times 10^7 \text{ jtk/cm}^3$ i $4,5 \times 10^5 \text{ jtk/cm}^3$, podczas gdy *L. casei* nie był zdolny do przeżycia. Z badań własnych wynika, że szczep *Lb. rhamnosus* K4 wykazywał żywotność w założonym okresie przechowywania, a sok z kapusty stanowił dobre środowisko rozwoju i przeżywalności bakterii.

Podczas projektowania nowych produktów żywnościowych ich bezpieczeństwo zdrowotne należy uznać za nadrzędne, dlatego w czasie procesu wytwarzania soków ważne jest minimalizowanie zawartości składników toksycznych, do których zalicza się aminy biogenne. Mogą one występować w fermentowanym soku z kapusty i w kapuście kiszonej [4, 8, 13, 15, 17]. W badaniach własnych wykazano, że zawartość amin biogennych oznaczonych w soku po fermentacji była na podobnym poziomie jak w soku świeżym, z wyjątkiem kadaweryny, której poziom wzrastał w soku po fermentacji i w trakcie przechowywania (tab. 2). Karovičová i wsp. [9] także zaobserwowali wzrost zawartości kadaweryny w wyniku 7-dniowej fermentacji z użyciem kultury startowej *Lactobacillus* w soku z kapusty i marchwi. Stwierdzona w badaniach własnych zawartość histaminy, tyraminy, putrescyny nie zmieniała się w czasie przechowywania. Kadaweryna w soku świeżym występowała w ilości śladowej (0,27 mg/kg), natomiast podczas przechowywania jej zawartość w soku fermentowanym znacznie wzrosła – od 5,25 mg/kg (w 16. dniu przechowywania w temp. 8 °C) do 11,01 mg/kg (w 20. dniu składowania w temp. 8 °C), co mogło mieć wpływ na właściwości sensoryczne soku. Nie zaobserwowano jednak bezpośredniego związku za-

wartości amin z jakością sensoryczną soku. Rabie i wsp. [17] stwierdzili wzrost całkowitej zawartości amin biogennych w wyniku chłodniczego przechowywania fermentowanego soku z kapusty – ich zawartość była największa w 45. dniu przechowywania. Profil amin zależał od szczepu bakterii (w fermentacji kontrolowanej stwierdzono obecność trzech amin biogennych, w fermentacji spontanicznej – sześciu).

Tabela 2. Zawartość amin biogennych w soku z kapusty białej z dodatkiem soku z marchwi i sacharozy, determinowana procesem fermentacji oraz temperaturą i czasem przechowywania [mg/kg]

Table 2. Content of biogenic amines in cabbage juice with added carrot juice and sucrose [mg/kg] as determined by fermentation process, temperature, and storage time

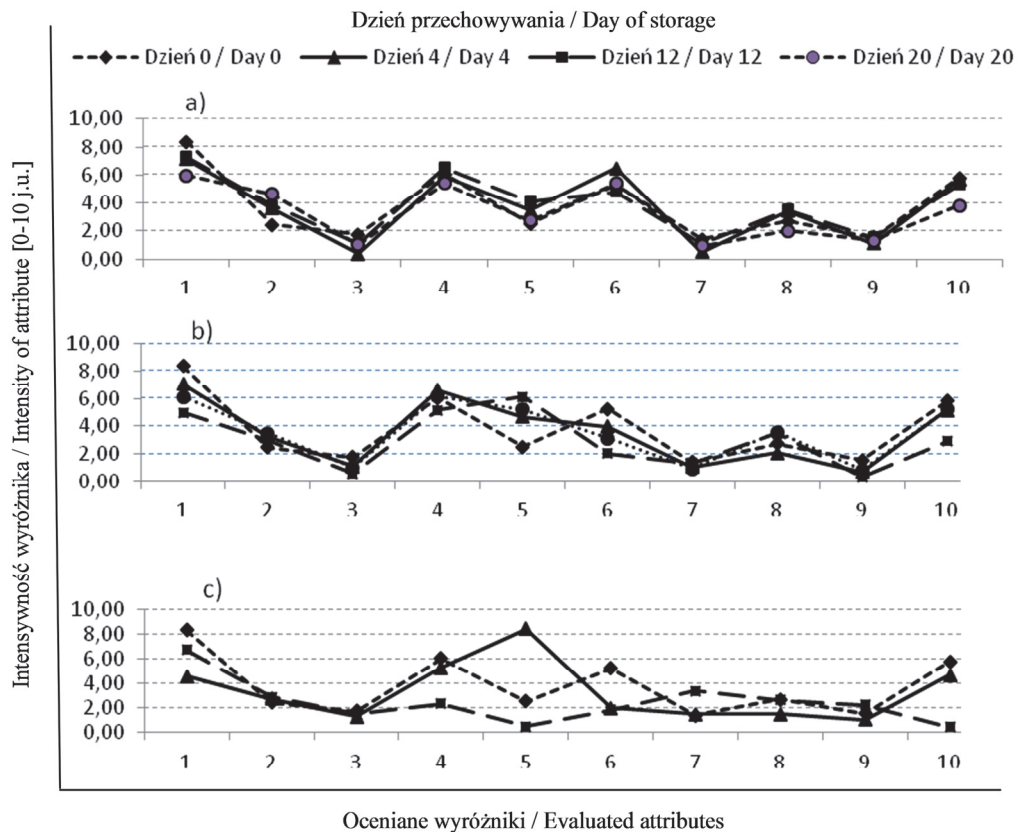
Sok z kapusty / Cabbage juice		Histamina Histamine	Tyramina Tyramine	Putrescyna Putrescine	Kadaweryna Cadaverine
Świeży / Fresh		4,55 ± 0,55	0,40 ± 0,05	5,27 ± 0,64	0,27 ± 0,03
Pasteryzowany / Pasteurised		6,28 ± 0,76	3,68 ± 0,45	8,63 ± 1,05	1,95 ± 0,24
Po fermentacji / Fermented		2,47 ± 0,30	0,52 ± 0,06	4,97 ± 0,61	7,61 ± 0,93
Temperatura Temperature [°C]	Dzień / Day	Zawartość amin w soku fermentowanym w czasie przechowywania Content of amines in fermented juice during storage			
4	4.	2,31 ± 0,28	1,90 ± 0,23	5,79 ± 0,71	7,11 ± 0,87
	8.	1,93 ± 0,24	0,8 ± 0,10	4,92 ± 0,60	8,17 ± 1,00
	12.	2,72 ± 0,33	1,14 ± 0,14	6,03 ± 0,74	9,55 ± 1,17
	16.	2,00 ± 0,257	0,78 ± 0,10	5,54 ± 0,68	7,84 ± 0,96
	20.	2,70 ± 0,32	0,81 ± 0,14	6,37 ± 0,78	9,28 ± 1,12
8	4.	3,11 ± 0,38	1,91 ± 0,10	3,72 ± 0,45	6,87 ± 0,84
	8.	Nie uzyskano wyniku No result obtained	5,12 ± 0,62	4,25 ± 0,52	5,59 ± 0,68
	12.	3,46 ± 0,42	2,57 ± 0,23	6,16 ± 0,75	6,94 ± 0,85
	16.	2,78 ± 0,34	5,90 ± 0,72	4,61 ± 0,56	5,25 ± 0,64
	20.	2,82 ± 0,34	5,49 ± 0,67	4,50 ± 0,55	11,01 ± 1,34
23	8.	4,11 ± 0,50	2,28 ± 0,28	6,63 ± 0,81	8,39 ± 1,02
	12.	3,76 ± 0,46	2,09 ± 0,25	6,22 ± 0,76	8,77 ± 1,07

Objaśnienia: / Explanatory notes:

W tabeli przedstawiono wartości średnie ± odchylenia standardowe / Table shows mean values ± standard deviations, n = 3

Na jakość sensoryczną fermentowanego soku z kapusty z dodatkiem soku z marchwi istotny wpływ miał czas i temperatura przechowywania. Ogólna jakość sensoryczna soku przechowywanego w temp. 4 °C była na akceptowanym poziomie do 12. dnia (rys. 2). Intensywność smaku kwaśnego zarówno po fermentacji, jak i 20. dnia przechowywania, była na tym samym poziomie, odpowiednio: 2,52 i 2,72 j.u. W 20. dniu przechowywania jakość ogólna produktu obniżyła się statystycznie istotnie

($p < 0,05$) do 3,81 j.u., co może wynikać ze zmniejszenia intensywności zapachu kapusty i smaku orzeźwiającego. Smak i zapach oceniono bowiem jako obojętny, a sok jako nieakceptowany.

Objaśnienia / Explanatory notes:

Wyróżniki / Attributes: 1 – zapach kapusty / smell of cabbage; 2 – z. słodki / sweet s.; 3 – z. obcy / strange s.; 4 – smak kapusty / flavour of cabbage; 5 – s. kwaśny / sour f.; 6 – s. słodki / sweet f.; 7 – s. gorzki / bitter f.; 8 – s. orzeźwiający / refreshing f.; 9 – s. obcy / strange f.; 10 – jakość ogólna / overall quality.

Rys. 2. Wyniki oceny intensywności wyróżników sensorycznych fermentowanego soku z kapusty z dodatkiem soku marchwiowego i sacharozy podczas przechowywania w temperaturze: a) 4 °C, b) 8 °C, c) 23 °C (metoda QDA, $n = 16$)

Fig. 2. Evaluation results of intensity of sensory attributes of fermented cabbage juice with added carrot juice and 2 % sucrose during storage at temperature: a) 4 °C; b) 8 °C; c) 23 °C (QDA method, $n = 16$)

Sok przechowywany w temp. 8 °C, podobnie jak w 4 °C, zachowywał dobrą ogólną jakość sensoryczną (powyżej 5 j.u.) do 12. dnia. Ostatniego dnia składowania nastąpiło statystycznie istotne ($p < 0,05$) obniżenie średniej jakości ogólnej o ponad 2

jednostki – do wartości 2,91 j.u. Mogło ono wynikać z obniżenia intensywności smaku słodkiego do 2,01 j.u. oraz wzrostu wrażenia kwaśności do 6,12 j.u., co ma odzwierciedlenie w obniżeniu pH do 3,95. Intensywne zakwaszenie produktu może mieć wpływ na obniżenie jakości ogólnej produktu [2].

Jakość ogólną soku przechowywanego w temp. 23 °C oceniono wysoko jedynie po fermentacji. Już 4. dnia przechowywania jakość ogólna obniżyła się do poziomu poniżej 5 j.u. Na brak akceptacji sensorycznej 12. dnia (średnia jakość ogólna na poziomie 2,3 j.u.) mógł wpłynąć wzrost intensywności smaku kwaśnego do 9,1 j.u., ale przede wszystkim statystycznie istotny ($p < 0,05$) wzrost odczuwania smaku gorzkiego (wzrost z 1,50 j.u. do wartości 4,71). Intensywność smaku kwaśnego i słodkiego była na zbliżonym poziomie 4. i 12. dnia przechowywania. Można więc stwierdzić, że wyróżnik negatywny, jakim jest smak gorzki, w największym stopniu wpływa na obniżenie jakości przechowywanego produktu w tej temperaturze.

Trząskowska i Kołożyn-Krajewska [19] zastosowały szczep *Lb. acidophilus* do fermentacji soku marchwiowego i wykazały, że produkt przechowywany w temp. 15 °C był niżej oceniany pod względem jakości ogólnej niż soki przechowywane w temp. 5 °C i 10 °C. Prawdopodobnie wiązało się to z większą aktywnością metaboliczną bakterii w 15 °C, której wynikiem było znaczne obniżenie pH. Zmiany zachodzące w produkcie przechowywanym w wyższej temperaturze powodują wzrost odczuwania wyróżników negatywnych, co prowadzi do niestabilności cech sensorycznych.

Wnioski

1. Na podstawie przeprowadzonej oceny sensorycznej ustalono najkorzystniejsze warunki fermentacji soku z kapusty białej z dodatkiem surowego soku marchwiowego, tj. czas – 6 h, temp. – 37 °C i fermentacja szczepem potencjalnie probiotycznym *Lactobacillus rhamnosus* K4.
2. Stwierdzono, że czas i temperatura przechowywania miały wpływ na jakość mikrobiologiczną i sensoryczną fermentowanego soku z kapusty białej z dodatkiem soku z marchwi. Na podstawie wyników ogólnej jakości sensorycznej określono, że optymalny czas przechowywania badanego soku wynosi nie więcej niż 12 dni, a temperatura przechowywania nie może być wyższa niż 8 °C.
3. Zawartość kadaweryny w soku zwiększała się po fermentacji i przechowywaniu, jednak nie miało to istotnego wpływu na jakość sensoryczną. Celowe jest jednak kontrolowanie zawartości amin biogennych, jako wskaźnika zdrowotnego bezpieczeństwa produktu, w fermentowanych produktach roślinnych.
4. Szczep *Lactobacillus rhamnosus* K4 może być stosowany do produkowania fermentowanego soku z kapusty białej – akceptowanego sensorycznie, o odpowied-

niej liczbie komórek warunkującej właściwości probiotyczne, przy zachowaniu bezpieczeństwa zdrowotnego produktu.

Literatura

- [1] Beganović J., Pavunc A.L., Gjuračić K., Šušković J., Kos B.: Improved sauerkraut production with probiotic strain *Lactobacillus plantarum* L4 and *Leuconostoc mesenteroides* LMG 7954. *J. Food Sci.*, 2011, **76** (2) 124-129.
- [2] Buruleanu L.C., Nicolescu C.L., Avram D., Braru M.G., Manea J.: Survival of probiotic bacteria during lactic acid fermentation of vegetable juices. *J. Agroalim. Proc. Technol.*, 2009, **15** (1) 132-139.
- [3] FAO/WHO: Guidelines for the Evaluation of Probiotics in Food. Report of a Joint FAO/WHO Working Group on Drafting Guidelines for the Evaluation of Probiotics in Food. London, Ontario, Canada, 2002.
- [4] Gawarska H., Sawilska-Rautenstrauch D., Ścieżyńska H., Minorczyk M., Postupolski J.: Występowanie wolnych amin biogennych: histaminy, tyraminy, putrescyny i kadaweryny w owocach i warzywach oraz ich produktach. *Bromat. Chem. Toksykol.*, 2012, **XLV** (2) 105-110.
- [5] Hasan M.R., Solaiman, H.M.A.: Efficacy of organic and organic fertilizer on the growth of *Brassica oleracea* L. (Cabbage). *Intl. J. Agric. Crop. Sci.*, 2012, **4** (3) 128-138.
- [6] ISO 6658:2005. Sensory analysis. Methodology. General guidance.
- [7] PN-EN ISO 13299:2010. Analiza sensoryczna. Metodologia. Ogólne wytyczne ustalania profilu sensorycznego.
- [8] Kalač P., Spička J., Křížek M., Pelikánová T.: The effect of lactic acid bacteria inoculants on biogenic amines formation in sauerkraut. *Food Chem.*, 2000, **70**, 355-359.
- [9] Karovičová J., Drdák M., Greif G., Hybenová E.: The choice of strains of *Lactobacillus* species for the lactic acid fermentation of vegetable juices. *Eur. Food Res. Technol.*, 1999, **210**, 53-56.
- [10] Kusznierevicz B., Piasek A., Lewandowska J., Śmiechowska A., Baroszek A.: Właściwości przeciwnowotworowe kapusty białej. *Żywność. Nauka. Technologia. Jakość*, 2007, **55** (6) 20-22.
- [11] Martins E.M.F., Ramos A.M., Vansela E.S.L., Stringheta C.P., de Oliveira Pinto C.L., Martins J.M.: Products of vegetable origin: A new alternative for the consumption of the probiotic bacteria. *Food Res. Int.*, 2013, **51**, 764-770.
- [12] Meena M.L., Ram R.B., Lata R., Sharma S.R.: Determining yield components in cabbage (*Brassica oleracea* var. *capitata* L.) through correlation and path analysis. *Inter. J. Sci. Nat.*, 2010, **1** (1) 27-30.
- [13] Moret S., Smel D., Populin T., Conte L.S.A.: Survey on free biogenic amine content of fresh and preserved vegetables. *Food Chem.*, 2005, **89**, 355-361.
- [14] Mousavi Z.E., Mousavi S.M., Razavi S.H., Emam-Djomeh Z., Kiani H.: Fermentation of pomegranate juice by probiotic lactic acid bacteria. *World J. Microbiol. Biot.*, 2011, **27** (1) 123-128.
- [15] Peñas E., Frias J., Sidro B., Vidal-Valverde C.: Impact of fermentation condition and refrigerated storage on microbial quality and biogenic amine content of sauerkraut. *Food Chem.*, 2010, **123**, 143-150.
- [16] PN-ISO 11035:1999. Analiza sensoryczna. Identyfikacja i wybór deskryptorów do ustalania profilu sensorycznego z użyciem metod wielowymiarowych.
- [17] Rabie M.A., Siliha H., el-Saidy S., el-Badawy A., Malcata F.X.: Reduced biogenic amine contents in sauerkraut via addition of selected lactic acid bacteria. *Food Chem.*, 2011, **129** (4) 1778-1782.
- [18] Shah N.P.: Funcional foods from probiotics and prebiotics. *Food Technol.*, 2001, **55** (11) 46-53.

- [19] Trzaskowska M., Kołożyn-Krajewska D.: Fermentowany sok marchwiowy z dodatkiem bakterii potencjalnie probiotycznych. W: Probiotyki w żywności. Red. D. Kołożyn-Krajewska i Z.J. Dolatowski. Wyd. Nauk. PTTŻ, Kraków 2010, ss. 161-180.
- [20] Yoon K.Y., Woodams E.E., Hang Y.D.: Production of probiotic cabbage juice by lactic acid bacteria. *Biores. Technol.*, 2006, **97** (12), 1427-1430.
- [21] Zielińska D.: Dobór szczepów bakterii *Lactobacillus* i ustalenie warunków fermentacji napoju sojowego. *Żywność. Nauka. Technologia. Jakość*, 2005, **43** (2) Supl., 289-297.
- [22] Zielińska D., Rzepkowska A., Radawska A., Zieliński K.: *In vitro* screening of selected probiotic properties of *Lactobacillus* strains isolated from traditional fermented cabbage and cucumber. *Curr. Microbiol.*, 2015, **70**, 183-194.

TECHNOLOGICAL SUITABILITY OF *LACTOBACILLUS RHAMNOSUS* K4 STRAIN FOR PRODUCING PROBIOTIC VEGETABLE JUICE

S u m m a r y

The objective of the research study was to assess the applicability of *Lactobacillus rhamnosus* K4 strain for the production of cabbage juice-based probiotic product and to determine the health safety of the product suggested as regards the content of the following biogenic amine therein: putrescine, cadaverine, tyramine, and histidine. The experimental material consisted of a fermented cabbage juice (*Brassica oleracea* var. *capitata*, kamienna głowa variety) combined with 2% sucrose and 30% carrot juice added to it, and with potentially probiotic lactic acid bacterial strain of *Lb. rhamnosus* K4. The fermentation conditions were set, i.e. fermentation time: 6h and temp.: 37 °C; they ensured that the product to be obtained would have the highest overall sensory quality. After fermentation the count of *Lb. rhamnosus* K4 bacteria increased from 8.20 to 9.09 cfu/cm³ and the pH value decreased from 6.02 to 4.84. The count of the cells remained at a constant level and the overall sensory quality was above 5 arb.u. until the 12th day of storing the juice at a temp. of 4 and 8 °C. In the juice stored at 23 °C, the overall sensory quality decreased to 4.7 arb.u. on the 4th day and to 2.3 arb.u. on the 12th day. The content of cadaverine in fresh juice amounted to 0.27 mg/kg and it increased throughout the storage from 5.25 to 11.01 mg/kg. It was concluded that that it was possible to apply the *Lb. rhamnosus* K4 strain for the production of sensory acceptable fermented cabbage juice with a raw carrot juice added and where the count of those bacteria would determine the probiotic properties and health safety of the product.

Key words: cabbage juice, fermentation, lactic acid bacteria, biogenic amines